

Filosofi 25.3.2021

Slutgiltiga beskrivningar av goda svar 18.5.2021

Tabellen i denna fil (på sidan 3) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämförbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i filosofi

Studentexamensprovet mäter hur de mål som definieras i grunderna för läroplanen har uppnåtts. Provet i filosofi våren 2021 har utarbetats i enlighet med grunderna för gymnasiets läroplan 2015 (GLP15).

I bedömningen av ett studentexamensprov i ett realämne måste man beakta hur kognitivt krävande uppgiften är. Uppgifterna har utarbetats med beaktande av Blooms taxonomi om kognitiva inlärningsmål samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I de här taxonomierna bedöms hur krävande den kognitiva process uppgiften kräver är på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Filosofi innebär allmänt, abstrakt tänkande. Därför kan det vara en mycket krävande uppgift bara att förstå själva saken. Av denna orsak bör de ovan nämnda klassificeringarna enligt Blooms taxonomi inte ses som schematiskt hierarkiska i bedömningen i filosofi. De kunskapsmässiga färdigheternas olika dimensioner är nästan undantagslöst överlappande inom filosofin även om de uppgiftsdelar som kräver definition, beskrivning och förklaring i regel är snävare än de som kräver analys, diskussion och utvärdering.

Filosofiskt tänkande kan i allmänhet gestaltas som en serie öppna frågor och svar givna på dem. Därför bedöms i provet i filosofi dels examinandens förmåga att gestalta filosofiska frågor, dels hans förmåga att förstå och utvärdera svar på frågorna. Om examinanden i en uppgift ombeds utvärdera något filosofiskt påstående är det en väsentlig del av svaret att granska vilken fråga påståendet besvarar. Efter att korrekt ha gestaltat den bakomliggande filosofiska frågan har examinanden en klar utgångspunkt för att utvärdera grunderna för påståendet och diskutera möjliga alternativa svar på frågan.

Det filosofiska tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet presenteras. Presentationen bedöms på många olika plan, från textens litterära verkningsfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en god skriftlig framställning är ett kännetecken på ett gott svar i filosofi endast i den mån den uttrycker gott filosofiskt tänkande. Ett gott svar i filosofi är omsorgsfullt genomtänkt. Detta innebär ofta flera olika drag hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett gott svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte upphov ens till ett godkänt svar om de inte svarar på frågan. Därför är den viktigaste av de uppräknade dimensionerna att svaret är träffande.

Svarets enhetlighet har att göra med svarets struktur. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt identifiera och utvärdera motiveringar syns i form av ett följdriktigt och flerdimensionellt svar. Ett enhetligt svar är också klart. I filosofiskt tänkande måste man kunna formulera frågor och svar tydligt.

Att svaret är övertygande innebär inom filosofin framför allt att argumentationen är av hög kvalitet. I argumentationens kärna finns filosofiskt godtagbara utgångspunkter samt tillräckliga kopplingar mellan påståenden och motiveringar.

Utöver i att svaret är träffande, enhetligt och övertygande syns ett gott filosofiskt tänkande i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och kan använda dem samt behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Svarets formella och innehållsliga dimensioner är i filosofi nästan undantagslöst delvis överlappande så länge svaret uppfyller minimikravet på relevans, det vill säga träffar frågeställningen. Ett svar kan vara gott med tanke på de kunskapsmässiga färdigheterna, men presentationen av tankegångarna kan vara svag, eller tvärtom. Dimensionerna är emellertid inte helt

oavhängiga av varandra eftersom presentationen, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är förknippade med varandra.

På grund av den natur uppgifterna i filosofi har är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för proven i realämnena gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_realamnen.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaren i studentprovet i filosofi är. Dessa kriterier i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för studentexamensprovet i filosofi

Provet i filosofi omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del 1 omfattar sex uppgifter. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del 2 omfattar tre uppgifter, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del 1 och 0 till 2 uppgifter i del 2. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinanden besvara tre uppgifter i del 1 och två uppgifter i del 2.

I anvisningarna för poängsättning i beskrivningarna av goda svar nämns två eller tre separata fästpunkter för bedömningen, det vill säga poängtrösklar, vars syfte är att underlätta bedömningen. Antalet poängtrösklar

beror på det maximala antalet poäng för deluppgiften, som alltid är delbart med fem. För de snävare delfrågorna som är värda 5 poäng finns det två poängtrösklar, vid 2 och 4 poäng, det vill säga 40 % och 80 %. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 10 eller mera används tre bedömningspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med denna är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom i provet i filosofi bedöms examinandernas eget filosofiska tänkande kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika filosofiska synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av filosofiska resonemang som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka saker som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda dimensionerna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats endast mycket knapphändigt. Det är dock motiverat att i bedömningen av varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som dimensionerna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att märka att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsvarande mångsidighet även om materialet inte har utnyttjats. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst ett poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftsdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka några särskilda drag, såsom argument, i det. I dessa fall kan den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts vara större.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvår, om inte annat anges i uppgiften. Med essäsvår avses ett svar som är strukturerat som en essä:

inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller argumentet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av saken och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Det går inte att ge några exakta anvisningar angående längden på en essä, eftersom svarets värde bygger på dess innehåll och en lämplig längd beror på många faktorer, bland annat den behandlade sakens natur och de avgränsningar examinandena har gjort. Det är emellertid värt att notera att en bra essä i en uppgiftsdelen som ger 10 poäng inte behöver vara lika omfattande och mångsidig som i en uppgiftsdelen som ger 20 poäng. Om en uppgiftsdelen ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantalet tecken. Om det angivna antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinhållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. I uppgifter med begränsat antal tecken kan examinandena förlora högst 2 poäng till följd av att hen överskridit maximiantalet tecken väsentligt. Om antalet tecken överskridits med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskridits med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del 1: 20-poängsuppgifter

1. Typer av slutledningar (20 p.)

1.1 (1 p.)

- En abduktiv slutledning (0 p.)
- En analogislutledning (0 p.)
- En villkorlig syllogism, det vill säga hypotetisk syllogism (0 p.)
- En praktisk syllogism (0 p.)
- Förnekande av efterledet, det vill säga modus tollens (1 p.)
- Jag svarar inte (0 p.)

1.2 (1 p.)

- En abduktiv slutledning (1 p.)
- En analogislutledning (0 p.)
- En villkorlig syllogism, det vill säga hypotetisk syllogism (0 p.)
- En praktisk syllogism (0 p.)
- Förnekande av efterledet, det vill säga modus tollens (0 p.)
- Jag svarar inte (0 p.)

1.3 (1 p.)

- En abduktiv slutledning (0 p.)
- En analogislutledning (0 p.)
- En villkorlig syllogism, det vill säga hypotetisk syllogism (0 p.)
- En praktisk syllogism (1 p.)
- Förnekande av efterledet, det vill säga modus tollens (0 p.)
- Jag svarar inte (0 p.)

1.4 (1 p.)

- En abduktiv slutledning (0 p.)
- En analogislutledning (0 p.)
- En villkorlig syllogism, det vill säga hypotetisk syllogism (1 p.)
- En praktisk syllogism (0 p.)
- Förnekande av efterledet, det vill säga modus tollens (0 p.)
- Jag svarar inte (0 p.)

1.5 (1 p.)

- En abduktiv slutledning (0 p.)
- En analogislutledning (1 p.)
- En villkorlig syllogism, det vill säga hypotetisk syllogism (0 p.)
- En praktisk syllogism (0 p.)
- Förnekande av efterledet, det vill säga modus tollens (0 p.)
- Jag svarar inte (0 p.)

1.6 (3 p.)

Förnekande av efterledet är en logiskt giltig slutledning och den kan med hjälp av satsvariablerna beskrivas på följande sätt: Om A , så B . Inte B . Alltså inte A . Om efterledet i villkorssatsen (om..., så...) det vill säga B inte gäller så kan inte heller förledet gälla, det vill säga A .

1.7 (3 p.)

En abduktiv slutledning är en slutledning som utökar eller utvidgar kunskapen, och därför är den inte deduktivt giltig. Slutledningen kan med hjälp av satsvariablerna beskrivas på följande sätt: B . Om A , så B . Alltså A . Abduktiva slutledningar används ofta för att bilda hypoteser.

1.8 (3 p.)

En praktisk syllogism kan med satsvariabler beskrivas på följande sätt: person S vill åstadkomma sakförhållande p . S tror att hen inte kan åstadkomma p om hen inte utför handling q . Därför börjar S utföra handling q . Slutledningens slutsats kan förstås som en handling.

1.9 (3 p.)

Det är fråga om en villkorlig syllogism det vill säga hypotetisk syllogism. Slutledningen är logiskt giltig och den kan med hjälp av satsvariabler beskrivas på följande sätt: Om A , så B . Om B så C . Alltså, om A så C . Om premisserna i båda villkorssatserna gäller (om..., så...) så innebär det att om förledet i den första villkorssatsen gäller, det vill säga A , så gäller också efterledet i den andra villkorssatsen, det vill säga C .

1.10 (3 p.)

En analogislutledning utökar eller utvidgar kunskapen och är därför inte deduktivt giltig. Slutledningen kan med hjälp av satsvariabler beskrivas på följande sätt: x och y är lika i fråga om vissa egenskaper. Utöver dessa egenskaper har x någon annan egenskap F . Därför har också y egenskap F .

I deluppgifterna 1.6–1.10 är svarens maximala längd 450 tecken (det vill säga 3 x 150 tecken). För 3 poäng krävs att svaret beskriver slutledningens struktur på ett allmänt plan. I förklaringen ska examinanden använda begrepp som lämpar sig för analys av en slutledning, så som premiss, slutsats, deduktion eller induktion. Det väsentliga är att granska premissernas förhållande till slutsatsen. I ett gott svar konstateras huruvida slutsatsen logiskt följer av premisserna, det vill säga om slutledningen till sin form är

sanningsbevarande. Slutledningens giltighet behöver däremot inte fastställas om det av beskrivningen av slutledningen framgår att examinandan har förstått slutledningens struktur. Med bara formalisering eller eget exempel nås högst 2 poäng.

I GLP15 an knyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "grunderna för logisk argumentation och giltig slutledning" och kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "det sannas natur".

2. Normativa satser (20 p.)

I uppgiften ska examinandan förklara om respektive normativt påstående är moraliskt eller inte. Påståendena gäller moral, seder, lagar och rekommendationer. Karakteristiska drag hos moralen har ansetts vara att den är normativ, primär i förhållande till andra normsystem, autonom och allmängiltig. Även om moralrelativister förnekar det sistnämnda är de tre förstnämnda egenskaperna tillräckliga för att särskilja moralen från seder, lagar och rekommendationer. I ett gott svar kan påståendenas moralitet utvärderas i ljuset av dessa egenskaper.

I uppgiften ges 2 poäng för en korrekt definition och 2 poäng för en korrekt förklaring. Svaret bedöms som en helhet så en felaktig förklaring eller en förklaring som står i konflikt med definitionen eller är oförenlig med den kan leda till poängavdrag, även om definitionen i sig är korrekt.

2.1 (4 p.)

Påstående 2.1 är inte ett normativt moraliskt påstående. Det handlar helt klart om en norm som bygger på lagstiftningen och trafikreglerna, vars mål är att trafiken ska vara smidig och trygg (Vägförordningen 8. §). Lagstiftningen är ett normsystem som avviker från moralen också i de fall då det är moraliska principer som står bakom den, som då det gäller att trygga fotgängares säkerhet.

2.2 (4 p.)

Påstående 2.2 är inte i princip ett normativt moraliskt påstående. Påståendet är kopplat till seder och bruk i en situation där man besöker en religiös byggnad. Bakom det ligger därmed religiösa normer. Det är emellertid ett fel att se påståendet uteslutande som en religiös norm eftersom det inte handlar om en religionsintern norm utan om respekt för seder och normer som hör till religionen, eller för religionsutövare. Allmänt taget är det en fråga om hövlighet: det är hövligt att följa det som är allmänt

accepterat som gott uppförande, både i miljöer som är bekanta för en själv och i kontakt med främmande kulturer och religioner. Eftersom hövlighet kan betraktas som en moralisk skyldighet att respektera andra människor kan examinanden i svaret också framföra att påståendet är moraliskt. I detta sammanhang kan man också poängtera de religiösa normernas särdrag. Att bara förklara påståendet som en moralisk norm utan hänvisning till seder eller religiösa beteendenormer är emellertid fel.

2.3 (4 p.)

Påstående 2.3 är helt klart ett moraliskt påstående, eftersom det förkastliga i att ljuga är ett centralt tema för moraliska resonemang. Lögner kan kränka de moraliska rättigheterna och friheterna för den person som utsätts för lögnerna. Även om så inte är fallet anses ljugande inte vara människovärdigt, eftersom det ses som viktiga kunskapsmässiga och moraliska värden att sträva efter sanning, hålla sig till sanningen och tala sanning. Att människor strävar efter att tala sanning är en förutsättning för att det ömsesidiga förtroendet mellan människor ska kunna upprätthållas.

2.4 (4 p.)

Påstående 2.4 är inte ett normativt moraliskt påstående. Det är till sin natur en praktisk rekommendation vars syfte är att uppnå ett specifikt mål. I detta fall är målet en hälsosam kost, och i förlängningen att upprätthålla eller förbättra individens hälsa. I svaret kan examinanden också framhäva att det bakom hälsorekommendationerna ligger ett moraliskt krav på att inte överlåta sig själv på andras ansvar. Sjuka människor och människor i dålig kondition belastar andra människor och samhället. Att bara förklara påståendet som en moralisk norm utan hänvisning till hälsorekommendationernas eventuella moraliska bakgrund är emellertid fel.

2.5 (4 p.)

Påstående 2.5 är helt klart ett moraliskt påstående. Andra levande varelsers värde, rättigheter och välbefinnande är viktiga teman för moraliska resonemang. Detta gäller även i det fall när man förnekar att andra levande varelser än människor skulle vara moraliska agenter. Att i onödan förorsaka lidande och smärta har traditionellt kallats grymhet, vilket ses som en moralisk last.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll "moralen som normsystem och skillnaden i förhållande till juridiska system och system som grundar sig på gängse normer".

3. Skepticismen och sinnesförmimlsernas relativitet (20 p.)

I materialet för uppgift 3.A finns en bild som spreds på internet år 2015. Bilden föreställer en klänning vars färg betraktaren ser som antingen vit-guld eller blå-svart. En sådan relativitet i fråga om sinnesförmimlserna passar väl ihop med skeptikernas kritik av sinnesförmimlsernas tillförlitlighet. Skeptikerna har traditionellt förnekat möjligheterna att erhålla säker kunskap, ofta baserat på sinnesförmimlsernas relativitet. Den antika skeptikern Sextus Empiricus ansåg att tillförlitligheten hos varje sinnesintryck kan bestridas eftersom det alltid är möjligt att hitta en föreställning som strider mot intrycket och som är minst lika övertygande. Därför ska man nöja sig med att leva utan att bilda sig föreställningar och påståenden om objekt i den externa världen. Vi kan konstatera hur saker och ting förefaller vara, men vi ska inte uttala oss om hur saker verkligen är.

I senare tiders filosofi har framför allt de brittiska empiristerna dryftat sinnesförmimlsernas relativitet och sinnenas roll vid inhämtande av kunskap. John Locke delade in objektens egenskaper i två klasser, nämligen primära och sekundära egenskaper. Till de förstnämnda hör bland annat objektets storlek och form, medan de senare nämnda inkluderar bland annat färg, som materialet för uppgiften handlar om. De primära egenskaperna anses så att säga ligga i objektet i sig, och de ger upphov till de sekundära egenskaperna som uppträder för oss. På samma sätt som smak inte är en egenskap hos objektet i sig, utan en observation som dess primära egenskaper ger upphov till hos oss, är också färg beroende av observatören och är därmed relativ. Genom att tillämpa Lockes teori kan man försvara sinnesförmimlserna som källa till kunskap, eftersom färgernas beroende av observatören kan accepteras utan att det leder till att alla observationer skulle vara subjektiva. Ett annat möjligt perspektiv är att framföra att vetenskaplig forskning delvis vilar på erfarenhet, som i sista hand bygger på sinnesförmimlser. I ett gott svar utvidgas emellertid detta perspektiv utanför den naiva empirismen.

Skeptikernas ståndpunkt kan också försvaras med hjälp av sinnesdata (*sense data*). Då kan man hävda att vi bara är säkra på sinnesdata inne i vårt eget medvetande, men att vi inte kan bevisa deras "relation" till externa objekt. Innehållet i hallucinationer kan förefalla lika verkliga som sinnesdata förorsakade av externa objekt. Eftersom vi inte kan vara säkra på saken är det bättre att låta bli att anta att sinnesförmimlserna kunde ge oss säker kunskap.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena utifrån materialet ska diskutera om skeptikerna har tillräckliga grunder för att förkasta sinnesförmimlserna som källa till kunskap, på grund av deras relativitet. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng gör examinandena några observationer om det berättigade i skeptikernas kritik.

I ett svar värt 10 poäng visar examinandena att hen förstår skeptikernas kritik av sinnesförnimmelserna och lägger med hjälp av materialet fram sin egen motiverade ståndpunkt om det berättigade i skeptikernas kritik.

I ett svar värt 15 poäng diskuterar examinandena på ett följdriktigt och mångsidigt sätt och med hjälp av materialet det berättigade i skeptikernas kritik.

I ett svar värt toppoäng granskar examinandena på ett tydligt sätt frågan om sinnesförnimmelsernas relativitet och fördjupar sitt resonemang till exempel genom att koppla det till den kunskapsteoretiska traditionen.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "uppfattning och gestaltning av verkligheten" och "kunskapens möjligheter och gränser, kunskapens berättigande".

4. Den ultimata utilitaristen? (20 p.)

Utilitarismen är en teori inom den normativa etiken, där en handlingar moraliska värde bedöms utifrån dess konsekvenser. Jeremy Bentham och John Stuart Mill hör till de mest kända utilitaristerna. Inom den utilitaristiska traditionen har handlingars konsekvenser bedömts ur ett nytto- eller lyckoperspektiv. Konsekvenserna av en handling ska emellertid inte utvärderas bara ur ett eget nytto- eller lyckoperspektiv, utan man måste beakta alla som berörs av handlingen. Benthams kriterier för att berättiga en handling är att den ska skapa njutning och undvika smärta. Som stöd för sin teori utvecklade han en hedonistisk kalkyl med vars hjälp det gick att beräkna handlingars konsekvenser. Benthams tänkande har också en stark samhällsdimension, och i sitt huvudverk *The Principles of Morals and Legislation* diskuterar han utilitarismen både med tanke på enskilda handlingar och ur ett samhällsfilosofiskt perspektiv. John Stuart Mill utvecklade den utilitaristiska teorin vidare genom att bland annat betona att njutningar avviker från varandra till sin kvalitet, medan frågan för Bentham bara handlade om mängden njutning. I Mills definition är njutningen eller lyckan en mätare för utilitaristiskt handlande, och han gör ingen distinktion mellan dessa två. Enligt Mill ska en moralisk handling skapa så mycket lycka som möjligt för så många människor som möjligt.

I uppgiftens material 4.A förekommer den fiktiva figuren Thanos som planerar att utplåna hälften av invånarna i hela universum för att kunna erbjuda de återstående rikligare resurser. Thanos tänker sig att han ska utföra detta massmord helt slumpmässigt och anser därför att metoden är rättvis. Som ett exempel fall beskriver han sin hemplanet som på grund av överbefolkningen lider av konstant brist på mat och resurser. Thanos lösning på problemet är att halvera befolkningen. I ett gott svar kan examinanden anse att Thanos är en utilitarist, eller bestrida att han är det. Det är emellertid värt att notera att det är svårare att motivera ståndpunkten att Thanos är utilitarist, eftersom det är svårt att berättiga storskaligt massmord utifrån utilitaristiska utgångspunkter.

Utilitarismen har kritiserats för att den berättigar eller till och med kräver våldshandlingar för att förhindra något ännu mer ont. I materialet presenteras ett sådant dilemma, i mycket stor skala. Man kan närma sig problemet via handlings- eller regelutilitarismen, av vilka den senare kunde tänkas förbjuda massmord, som det i materialet, som omoraliskt. Man kan exempelvis analysera om massmordet skapar så mycket lycka som möjligt för så många som möjligt. Frågan om huruvida tvivelaktiga handlingar ur ett samhälleligt perspektiv kan berättigas med goda syften har diskuterats av många klassiska filosofer, som Machiavelli och Marx. Rätt mål kunde därmed berättiga också grymma medel. I ett gott svar framgår det hur som helst att det är tvivelaktigt att tillämpa den utilitaristiska nyttoprincipen för att berättiga massmord.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska utvärdera om grunderna för Thanos handlande är utilitaristiska. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng tar examinanden ställning till frågan och visar någon form av insikt i utilitarismen.

I ett svar värt 10 poäng gör examinanden med hjälp av materialet en välgrundad utvärdering för eller mot Thanos motiveringar och visar att hen förstår utilitarismens huvuddrag.

I ett svar värt 15 poäng gör examinanden en följdriktig och mångsidig utvärdering för eller mot Thanos motiveringar. Utvärderingen visar klara och precisa insikter i utilitarismen och problemen förknippade med situationen.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sitt resonemang exempelvis genom att koppla det till den etiska diskussionen inom den filosofiska traditionen eller till den aktuella samhälleliga diskussionen.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll "moral samt normativ och tillämpad etik i moralfrågor; grunderna i dygd-, konsekvens-, kontrakts-, rättighets- och pliktetik".

5. Frihet och jämställdhet mellan könen (20 p.)

Examinanden kan närma sig frågan om den frihet jämställdhet förutsätter dels ur ett existentiellt eller metafysiskt perspektiv, dels ur ett samhällligt perspektiv. Svaret kan betona det ena av dessa perspektiv, men det samhällliga perspektivet ska inte förbises, eftersom jämställdhet mellan könen är en samhälllig fråga. I båda fallen är det i ett gott svar väsentligt att precisera vad som avses med frihet.

Ur en existentiell synvinkel kan man granska exempelvis huruvida jämställdhet mellan könen förutsätter individens frihet i en metafysisk bemärkelse. Frågan är om individen alls kan göra fria val om det på grund av begränsningar skapade av den sociala miljön är omöjligt att verkställa dem. Bland annat Simone de Beauvoir har behandlat frågan ur detta perspektiv.

Ur samhällsperspektiv kan friheter definieras som exempelvis positiva och negativa friheter. Med negativa friheter avses frihet från yttre tvång och hinder. Positiva friheter handlar om individens autonomi, det vill säga självständighet, självförverkligande och möjligheter att eftersträva sina mål.

I de nordiska samhällena förnekar man i allmänhet inte att kvinnor och män skulle ha samma friheter. I ett gott svar noterar examinandem emellertid att negativa friheter inte nödvändigtvis räcker för att jämställdheten ska förverkligas. Å andra sidan kan det krävas en utjämning av ojämlikheten i fråga om utgångspunkter för att garantera att de positiva friheterna förverkligas på ett likvärdigt sätt. Då man talar om jämställdhet mellan könen är det bra att diskutera exempelvis hurdana faktorer som inverkar negativt på att de positiva friheterna förverkligas. Sådana faktorer kan vara ibland outtalade antaganden om och förväntningar på hurdana flickor och pojkar eller kvinnor och män borde vara, vilken roll de ska ha i samhället eller familjen och vad de kan eftersträva i livet. Vidare kan examinandem diskutera om det i vissa fall till och med krävs någon form av positiv diskriminering, kvoter, privilegier eller ändringar i lagstiftningen för att jämställdheten ska förverkligas. Det är förtjänstfullt att granska frågan genom konkreta exempel. Till exempel fördelningen av föräldraledigheten mellan pappor och mammor har diskuterats ur just detta perspektiv. Det har påståtts att en jämnare fördelning av föräldraledigheten förutsätter att båda föräldrarnas andel slås fast på ett bindande sätt. Andra exempel kan vara att förhindra differentieringen av utbildningsområden enligt kön eller att utöka andelen kvinnor exempelvis i vissa toppuppsdrag i näringslivet.

I ett gott svar kan examinanden också hänvisa till aktuella diskussioner om friheter. Enligt gällande lagstiftning om könskorrigering krävs exempelvis sterilitet för att könet ska kunna fastslås juridiskt. En könskorrigering förutsätter alltså sterilisering. Det är exempelvis möjligt att diskutera vilka friheter som krävs för att transsexuellas jämställdhet ska förverkligas. Examinanden kan också påpeka att en persons juridiska kön i Finland bara kan vara antingen man eller kvinna. I en del länder kan man också juridiskt slå fast ett tredje kön eller låta bli att ange sitt kön. I sitt svar kan examinanden också ta upp förutsättningarna för jämställdhet om man inte ser könet som en binär egenskap.

Friheterna ligger som begrepp nära begreppet rättigheter. Där friheterna huvudsakligen är förknippade med öppna möjligheter tryggar rättigheterna också dessa möjligheter. Rättigheterna är bindande i det avseendet att de innebär en skyldighet för andra människor eller samhället att respektera andra människors rättigheter. Att granska relationen mellan rättigheter och friheter är en merit, men utgångspunkten för svaret ska ändå vara begreppet frihet och dess betydelse för förverkligandet av jämställdhet mellan könen. Att uteslutande eller i huvudsak fokusera på rättigheterna motsvarar alltså inte uppgiftsformuleringen.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska diskutera vilket slag av frihet jämställdhet mellan könen förutsätter. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng gör examinanden några observationer om en frihet som är en förutsättning för jämställdhet mellan könen.

I ett svar värt 10 poäng diskuterar examinanden olika slag av friheter som förutsättningar för jämställdhet mellan könen.

I ett svar värt 15 poäng diskuterar examinanden frågan på ett följdriktigt och mångsidigt sätt genom olika teoretiskt strukturerade friheter och ger konkreta exempel från Finland eller något annat samhälle.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sitt resonemang till exempel genom att granska frågan också ur andra än cissexuellas synvinkel. Cispersoner är nöjda med det kön som har fastställts för dem vid födseln. Det går också att fördjupa svaret genom att jämföra det finska samhället eller de nordiska samhällena med andra samhällen.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI3) och särskilt till dess innehåll ”politiska ideal och förverkligande av dem: frihet, jämlikhet och solidaritet”.

6. Sanning inom vetenskapen och konsten (20 p.)

Uppgiftens material är ett filmklipp där man diskuterar existensen av sanning – eller accepterade fakta – och särskilt de kriterier man ställer för sanning på olika områden i livet. Med kriterier för sanning avses här de grunder på vilka sanningen kan identifieras och särskiljas från osanning. I ett gott svar utnyttjas materialet på ett kritiskt sätt. Examinanden kan exempelvis påpeka att kommentarerna från läraren i videoklipppet förbiser frågan om konsten kan framställa verkligheten på ett sanningsenligt sätt, eller om den snarare skapar verklighet.

I diskussionen i materialet separeras de områden där sanningen kan bevisas från de områden som snarare handlar om föreställningar, övertygelser och tro. I materialet förefaller de förstnämnda hänvisa till naturvetenskaperna och historia, till och med konsterna, men normalt kopplas tanken om bevis bara till de formella vetenskaperna, såsom matematiken och logiken. De senare kan ses hänvisa exempelvis till olika livsåskådningar, till skillnad från områden i livet som vetenskapen och konsten, där man har beprövade metoder för att acceptera sanning och fakta.

I ett gott svar klargörs begreppet sanning generellt, eftersom frågan lämnas öppen i materialet. Det är förnuftigt att göra en distinktion mellan sanning som en egenskap hos påståendesatser och sanning som ett faktum eller ett accepterat faktum. I ett gott svar kan examinanden diskutera tillämpningen av olika sanningsteorier på de områden som ges i materialet: naturvetenskap, historia och konst. Det är också möjligt att använda egna exempel. Examinanden kan exempelvis diskutera om en viss sanningsteori lämpar sig bättre för ett särskilt område, eller om sanningsteoriernas styrkor och svagheter är oberoende av vetenskaps- eller konstgren. Till exempel kan korrespondensteorin lämpa sig väl för naturvetenskaperna och kanske historia, men det är inte entydigt om den är meningsfull i matematikens fall eftersom sanning där i allmänhet förstås som bevisbarheten hos utsagor. En kort granskning av relativismen kan också komma i fråga, men den ska inte utgöra svarets primära perspektiv.

Materialet ger också orsak att diskutera olika vetenskapsgrenars och konstens forskningsmetoder och deras betydelse för identifieringen av sanning: på vilka grunder anses något vara tillräckligt väl bevisat och underbyggt, så att det kan ses som sanning eller ett accepterat faktum? Naturvetenskaperna har annorlunda forskningsmetoder än historia, estetik eller konstforskning. Examinanden kan i sitt svar också fokusera på detta perspektiv och granska vilken betydelse olika vetenskapsgrenars centrala metoder har för att identifiera sanning och accepterade fakta.

I materialet konstateras också att det dessutom finns områden i livet där man inte egentligen talar om sanning och fakta, utan snarare om föreställningar, övertygelser och tro. I ett gott svar beaktas också denna distinktion.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden med hjälp av materialet ska diskutera definitionen och identifieringen av sanning i konsten och inom olika vetenskapsgrenar. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng gör examinanden någon relevant observation om begreppet sanning eller hur man kan identifiera sanning.

I ett svar värt 10 poäng diskuterar examinanden begreppet sanning på ett allmänt plan, eller hur sanning kan identifieras på olika områden. Examinanden utnyttjar materialet i sitt svar.

I ett svar värt 15 poäng diskuterar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt sanningens natur och hur sanningen kan identifieras i vetenskaperna och i konsten.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sitt resonemang exempelvis genom att diskutera skillnaden mellan vetenskap och konst med tanke på sanning, eller hur vetenskaperna och konsten skiljer sig från livsåskådningar med tanke på sanning. Examinanden utnyttjar materialet på ett kritiskt sätt i sitt svar.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "kunskapens och argumentationens natur inom olika vetenskapsgrenar" och kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "det sannas natur och sanningsteorierna" och "den vetenskapliga forskningens natur och metoder".

Del 2: 30-poängsuppgifter

7. Fri vilja (30 p.)

7.1 (10 p.)

Kompatibilism är en filosofisk teori enligt vilken fri vilja är kompatibel med determinism. Enligt kompatibilismen är en individs handlingar fria om hen har utfört dem i enlighet med sina egna önskningar och sitt eget omdöme, utan yttre tvång. Kompatibilismen förutsätter alltså inte att individen själv ska ha

beslutat vad hen vill och värdesätter eller hur hen överväger sina beslut. Fri vilja kräver huvudsakligen bara att individen agerar enligt sin vilja. Hur den viljan har uppstått är av sekundär betydelse. Till exempel om en individ vill äta godsaker och agerar utifrån detta kan handlingen anses följa hens fria vilja, även om hen inte skulle kunna agera annorlunda i situationen i fråga.

Enligt kompatibilismen är den fria viljan förenlig med determinism. Därmed kan handlingar som oundvikligen utförs förutbestämda av tidigare orsakssamband (eller exempelvis av en gud) enligt kompatibilismen vara fria. Kompatibilismen bygger på en viss definition av den fria viljan, som exempelvis de metafysiska libertarianerna förkastar. Enligt libertarianerna måste äkta frihet vara starkare än den frihet kompatibilisterna förbinder sig till.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden med hjälp av exempel och genom att utnyttja materialet ska förklara vad kompatibilism är. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinanden några drag hos kompatibilismen eller ger ett exempel på den.

I ett svar värt 5 poäng förklarar examinanden på ett förståeligt sätt kompatibilismens innehåll med hjälp av något träffande exempel.

I ett svar värt 8 poäng förklarar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt kompatibilismens innehåll och ger ett träffande exempel. Examinanden utnyttjar materialet i sin förklaring.

7.2 (20 p.)

I ett gott svar diskuteras både sådana synpunkter som talar för att fri vilja är nödvändig, och sådana som förkastar detta. Riktlinjer för svaret går i stor utsträckning att hitta i själva materialet.

Som det konstateras i materialet försvarar man oftast kravet på fri vilja genom att hänvisa till vardagliga uppfattningar om människans ansvar och förtjänster: Människans ansvar för sina egna handlingar skulle falla sönder utan den fria viljan. Ingen kunde ställas till svars för sina onda handlingar och man kunde inte beundra någon annans bedrifter om de inte hade haft frihet att välja och agera på annat sätt.

Den som bestrider att den fria viljan är nödvändig kan besvara detta på samma sätt som professor Derk Pereboom, nämligen att det är möjligt att se handlingar som rätt eller fel och förtjänstfulla eller mindre förtjänstfulla, oavsett om vi antar att viljan är fri eller inte. Människor kan instrueras att följa allmänt accepterade regler, och man kan fortfarande ingripa i handlingar som anses vara felaktiga eller skadliga, även om man inte antar att det finns fri vilja. Handlingar som skadar andra människor blir till exempel inte mindre skadliga eller förkastliga för att vi antar att de är en följd av något annat än människors fria val. Enligt en del filosofer kan man till och med tänka sig att det skulle leda till ett bättre samhälle om man övergav antagandet om den fria viljan, eftersom straffens roll i samhället skulle minska. Motivet för att ingripa i ett agerande som är felaktigt eller skadligt skulle då inte vara straff utan en strävan efter att skapa ett så bra samhälle som möjligt.

Materialet ger också ett annat exempel på oenigheten kring huruvida den fria viljan är nödvändig. Exemplet gäller människors psykologiska egenskaper. I materialet hänvisas det till psykologiska undersökningar enligt vilka moralen hotar vittra sönder om människor förlorar sin tro på den fria viljan. Människor agerar utifrån antagandet att det finns en fri vilja, och om detta grundläggande antagande visas vara felaktigt agerar människor mer själviskt och mindre målinriktat.

Detta argument som bygger på moralpsykologi kan bestridas exempelvis på följande grunder. Även om ett övergivande av antagandet om viljans frihet förefaller förutsätta en stor omställning av sättet att tänka i fråga om moralisk klandervärdhet och berömvärdhet, straff och deras syfte, relationen mellan människan och hennes handlingar, och många andra saker av central betydelse med tanke på moralen, är det ändå möjligt med förändring, vilket Aku Visala som intervjuas i materialet försiktigt konstaterar. Om man i svaret diskuterar frågan ur detta perspektiv är det naturligt att också koppla den till Kants tanke om det praktiska förnuftets postulat som förutsättningar för moralen. Dessa postulat är Guds existens, själens odödlighet och den fria viljan. Det förefaller möjligt att överge tanken om Guds existens och själens odödlighet utan att moralen kollapsar. Eventuellt är det också möjligt att överge tanken om den fria viljan utan att moralen vittrar sönder.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena ska utnyttja materialet och diskutera om moraliskt ansvar förutsätter fri vilja. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng gör examinandena några observationer om fri vilja som en förutsättning för moraliskt ansvar.

I ett svar värt 10 poäng diskuterar examinanden åtminstone en motivering till att moraliskt ansvar förutsätter fri vilja, och minst en motivering mot påståendet. Examinanden utnyttjar textutdraget i sitt svar.

I ett svar värt 15 poäng diskuterar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt frågan om moraliskt ansvar förutsätter fri vilja. Examinanden utnyttjar textutdraget i sitt svar.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sitt resonemang till exempel med hjälp av tankeexperiment eller exempel, eller kopplar det till diskussionen kring frågan i den filosofiska traditionen.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (F11) och dess innehåll "frihet och tvång".

8. Rättvisepinciper (30 p.)

Inom samhällsfilosofin granskas allmänna principer enligt vilka intressekonflikter mellan individer kunde lösas på ett rättvist sätt. Det är omtvistat huruvida alla konflikter kunde lösas enligt någon enskild princip eller en enda motsägelsefri teori. I uppgiften närmar man sig frågan i ljuset av exemplen i materialet.

8.1 (15 p.)

Flöjten kunde ges till Anna exempelvis enligt en sådan utilitaristisk nyttoprincip som maximerar **njutningen** för så många människor som möjligt. I det fallet är det meningsfullt att begränsa sig till att granska hur mycket njutning olika scenarier ger den grupp som består av Anna, Ivar och Kajsa. Utifrån materialet kan man anta att flöjten skulle ge Anna mer njutning än Ivar eller Kajsa. Den njutning flöjten ger henne skulle också vara av högre kvalitet, eftersom hon är den enda som kan använda flöjten för dess egentliga syfte. Det innebär inte att Ivar och Kajsa skulle bli helt utan njutning om man gav flöjten till Anna, eftersom även de kunde få njutning av att höra Anna spela. På detta sätt skulle man genom att ge flöjten till Anna skapa maximal mängd njutning för den grupp som består av dessa tre personer. Enligt principen borde samhällsliga resurser, som flöjter, inte fördelas enligt det arbete människor gör utan enligt hur de kan ge upphov till så mycket njutning som möjligt.

Man kunde ge flöjten till Ivar exempelvis enligt en egalitär princip det vill säga utjämningsprincip som garanterar jämlika **möjligheter**. I fråga om utgångspunkter är Ivars ställning svagare än de andras eftersom han på grund av familjens svaga ekonomi inte har haft möjlighet att syssla med musik. Genom att ge flöjten till Ivar kunde man korrigeras denna ojämlikhet. Anna och Kajsa drar nytta av arrangemanget eftersom det

främjar social harmoni och välfärd. De kan själva dra nytta av utjämningsprincipen i fall av ojämlikhet i fråga om någon annan utgångspunkt. Enligt utjämningsprincipen spelar det ingen roll hur individer de facto utnyttjar de möjligheter de erbjuds. Flöjten ska ges till Ivar oavsett att han kan tappa intresset för musikstudierna och aldrig lära sig spela flöjt. Det spelar inte heller någon roll vem som har utfört arbetet för att skapa dessa möjligheter. Människor som arbetar har inte något företräde att få njuta av alla frukter av sitt arbete, om man genom att omfördela dem skulle kunna förbättra situationen också för de människor som har en svagare ställning och därigenom minska ojämlikheten i samhället. Flöjten skulle ges till Ivar enligt principer som motsvarar dem enligt vilka man av sociala skäl gör inkomstöverföringar i vårt samhälle.

Flöjten kunde ges till Kajsa exempelvis enligt en liberalistisk princip som tryggar rätten till egendom man har skaffat sig genom eget **arbete**. Det handlar därmed om en rättvisepincip som bygger på förtjänst. I den liberalistiska tanketraditionen är äganderätten en av de mest grundläggande rättigheterna, och begränsningar av den kräver mycket starka grunder. I Kajsas fall kunde man tänka sig att det saknas grunder för att på något vis begränsa hennes rättigheter att äga flöjten. Det ligger också i Annas och Ivars intresse, eftersom äganderätten på motsvarande sätt skyddar den egendom de har skaffat sig genom eget arbete.

För var och en av de tre principerna ges maximalt 5 poäng. Utom för toppoäng förutsätts svaret inte ha essäform och i bedömningen tillämpas därför inte alla dimensioner i bedömningstabellen ovan, eftersom formuleringen och tillämpningen av respektive princip till stor del kan behandlas som separata fall.

8.2 (15 p.)

Inom samhällsfilosofin har man traditionellt antagit att samhällelig rättvisa ska bygga på någon allmän och motsägelsefri rättviseteori. Som ett exempel på en sådan teori kan man se utilitarismen, enligt vilken frågor kopplade till rättvisa i sista hand avgörs enligt nyttoprincipen. Ofta krävs det dock flera principer för att analysera rättvisa. Exempelvis John Rawls rättviseteori bygger på två grundprinciper: frihetsprincipen och en princip som reglerar rättvisa i fråga om fördelning. Den senare är tvådelad: principen för lika möjligheter och differensprincipen. Alternativt kan man framföra att samhällelig rättvisa inte kräver en allmän och motsägelsefri rättviseteori som grund. Det räcker att konflikter mellan olika parter kan lösas situation för situation enligt vissa välunderbyggda och tillämpliga principer. Ett sådant synsätt har bland annat förespråkats av Amartya Sen i hans verk *The Idea of Justice*.

I ett gott svar kan examinanden omfatta vilket som helst av de ovan beskrivna förhållningssätten. Utifrån materialet är det naturligt att granska huruvida exempelvis den utilitaristiska nyttoprincipen ensam kunde

fungera som en allmän rättvisepincip, eller om den kräver andra principer som stöd. Det är bra att beakta att även om de i dag existerande samhällena inte är konstruerade med någon enskild princip som grund, så innebär det inte att en allmän rättvisepincip inte kunde bygga på en sådan. Det är naturligt att testa möjligheterna för en teori på ett mångsidigt sätt mot verkliga samhällsliga situationer.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska diskutera om någon enskild princip kan fungera som allmän rättviseteori. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 4 poäng gör examinanden några observationer om någon enskild principens funktionsduglighet som allmän rättviseteori.

I ett svar värt 8 poäng diskuterar examinanden hur en princip kunde fungera som allmän rättviseteori.

I ett svar värt 12 poäng diskuterar examinanden på ett följdriktigt och mångsidigt sätt hur en princip kunde fungera som allmän rättviseteori.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sitt resonemang till exempel genom att i detalj granska en principens starka eller svaga sidor. Alternativt kan examinanden granska flera än en princip och hur väl de fungerar som allmän rättviseteori, och diskutera styrkorna och svagheter hos dessa principer i förhållande till varandra.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI3) och dess innehåll "olika former av rättvisa samt motivering och tillämpning av dem".

9. Edmund Husserl och medvetandeupplevelser (30 p.)

Edmund Husserl arbetade genom hela sin karriär på att utveckla den filosofiska forskningsmetod han kallar fenomenologi. Materialet för uppgiften kommer från verket *Idéer till en ren fenomenologi och fenomenologisk filosofi*, som Husserl publicerade år 1913. I verket presenterar han bland annat sin teori om medvetandeupplevelser.

9.1 (10 p.)

I ett gott svar beskriver examinanden med egna ord Husserls syn på medvetandeupplevelsens väsen. I texten ger Husserl ett konkret exempel på varseblivandet av ett papper, men beskrivningen i svaret ska lyftas till ett allmänt plan.

I texten gör Husserl en distinktion mellan medvetandeupplevelsen och dess externa objekt, som han kallar det varseblivna. I en medvetandeupplevelse riktar sig uppmärksamheten mot något enskilt objekt, medan andra närvarande saker hamnar i skymundan. Motsvarande gäller också minnen och fantasier, som också är upplevelser även om de till sitt väsen är annorlunda. Allmänt taget är medvetandeupplevelser upplevelser av något. De är på detta sätt intentionala, vilket definierar deras väsen. Medvetande och intentionalitet är därmed två karakteristika som definierar upplevelsernas väsen.

Husserl påpekar att han här inte granskar upplevelserna i ett psykologiskt avseende, utan som rena abstraherade idéer. Med detta avser han uppenbarligen att han förbigår alla de element i upplevelserna som kopplar dem till något särskilt subjekt eller någon särskild tid eller plats. Han påpekar att motsvarande beskrivning också kan användas för känslor och vilja samt för upplevelser av gillande och ogillande.

Till slut observerar han också att upplevelserna kan bilda flera skikt. Med detta torde han avse att en medvetandeupplevelse kan uppträda tillsammans med exempelvis ett minne och en känsla. De senare nämnda kan på detta sätt tänkas berika medvetandeupplevelsen; å andra sidan kan medvetandeupplevelserna färga våra minnen och känslor.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska beskriva hur Husserl i textutdraget förstår medvetandeupplevelsens väsen. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng beskriver examinanden några sidor av Husserls upplevelseuppfattning.

I ett svar värt 5 poäng beskriver examinanden utifrån textutdraget Husserls upplevelseuppfattning på ett allmänt plan. Svaret visar att examinanden förstår upplevelsernas intentionala natur.

I ett svar värt 8 poäng ger examinanden en följdriktig och mångsidig beskrivning av Husserls upplevelseuppfattning. Beskrivningen är utformad på ett allmänt plan och förmedlar klara insikter i både upplevelsernas intentionala natur och mångskiktighet.

9.2 (20 p.)

I ett gott svar tillämpas den allmänna beskrivningen av medvetandeupplevelserna i deluppgift 9.1 på varseblivandet och minnet av ett äpple. Husserls text avslutas med en observation om att upplevelserna är mångskiktiga. I ett gott svar utnyttjas denna observation för att fördjupa analysen av varseblivandet och minnet.

I Husserls terminologi är äpplet det varseblivna och varseblivandet av det är en medvetandeupplevelse. Upplevelsen riktar sig mot äpplet medan andra saker i äpplets omgivning, till exempel ett fruktfat på bordet eller en tidning bredvid det, hamnar i skymundan. De kan också bli objekt för medvetandeupplevelsen, om vi riktar blicken mot dem.

Genom våra sinnen varseblir vi äpplets färg, form och kanske dess doft. Om vi håller äpplet i handen kan vi känna dess tyngd och vaxartade yta. Vi kallar objektet ett äpple eftersom vi har lärt oss göra det.

Medvetandeupplevelsen i sig innehåller inte denna begreppsliga information som uttrycks genom språket, om vi inte tänker oss att våra begrepp genomsyrar och berikar sinnesförnimmelserna. En sådan tolkning av Husserls tänkande kan godkännas då man beaktar hans tanke om hur upplevelserna är mångskiktiga. Över varseblivandet kan det exempelvis lägga sig ett skikt av önskan som styr det hungriga subjektets observationer.

Minnet av äpplet skiljer sig från varseblivandet av det i att objektet för minnet normalt inte finns närvarande för sinnen. Det erinrade äpplet är emellertid placerat i förgrunden på samma sätt som ett varseblivet äpple. Vi kan flytta vår uppmärksamhet till minnet av fruktfatet eller tidningen, men när vår uppmärksamhet är fäst på äpplet är de inte i vårt medvetande på samma sätt som äpplet.

Minnet av äpplet kan påverka våra övriga upplevelser. Om vi som barn har smakat på ett mycket surt äpple som har gett oss en motvilja mot äpplen kan ett sådant negativt minne följa oss genom hela livet och färga alla varseblivanden av äpplen och göra dem obehagliga. På motsvarande sätt kan nya varseblivanden påverka våra minnen.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska tillämpa Husserls fenomenologiska sätt att närma sig frågan för att analysera varseblivandet och minnet av ett äpple som en medvetandeupplevelse. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng tillämpar examinandena Husserls sätt att närma sig frågan för att göra några observationer om varseblivandet och minnet av äpplet. Alternativt analyserar examinandena den ena upplevelsen i större detalj.

I ett svar värt 10 poäng analyserar examinandena både varseblivandet och minnet av äpplet. Svaret visar nöjaktiga insikter i Husserls sätt att närma sig frågan.

I ett svar värt 15 poäng analyserar examinandena på ett följdriktigt och mångsidigt sätt varseblivandet och minnet av äpplet. Svaret förmedlar goda insikter i Husserls sätt att närma sig frågan. Examinandena har bland annat tillägnat sig tanken om att upplevelserna bildar många skikt.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinandena sitt resonemang exempelvis genom att i detalj analysera relationen mellan varseblivande och minne, eller genom att diskutera hur dessa upplevelser kan ha ett begreppsligt innehåll.

I GLP15 anknäver uppgiften till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "uppfattning och gestaltning av verkligheten".